

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği

Ebru Çoban

Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Çoban, Ebru, “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008), s. 47-72.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği

Ebru ÇOBAN*

ÖZET

Soykırım, 20. yüzyılda uluslararası hukuk çerçevesinde modern çağda tanımlanmış bir suçtur. İnsanları gruplara ayırarak sınıflandırmanın modern bir olgu olmasının yanısıra şiddetin yöneltildiği insan grupları da -dini grup hariç- modern kullanımlardır. Bu anlamıyla soykırım, modern kategorizasyonlar kullanılarak tanımlanmış olan insan grupları var olmadan ve modern devletin ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerine sahip olunmadan gerçekleştirilemeyecek bir şiddet eylemidir. Ruanda modern devleti tanımlayan özelliklerden hiçbirine sahip olmayan bir ülkedir. Fakat şiddet tekelini elinde bulundurma, emir verme ve itaati sağlama, gözetleme, sınıflandırma ve halkı kayıt altına alma (ırk ayrımında olduğu gibi), söylem oluşturabilme yönlerinden bakıldığında modern devletin sahip olduğu yönetim araçlarına sahiptir. İtaate büyük önem veren kültürel yapı ve coğrafi temele dayalı hiyerarşik gözetleme yöntemini modern devletlerde rastlanabilen bir özellik olan devletin gündelik yaşama güçlü biçimde nüfuz etmesi özelliğiyle birleştirebilmiştir. Tüm bu özellikler kriz ortamıyla birleşince ülkede soykırım eylemlerine tanık olunması mümkün hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Soykırım, Ruanda, Modern Devlet, Irk.

The Crime of Genocide in International Law and Underlying Social Structures of the Crime: Rwanda Case

ABSTRACT

Genocide is a crime which is defined under international law in the twentieth century and could not come about without the ideological, bureaucratic power of a modern state with its sanctions and modern discourses on identities and modern classifications. With a non-modern picture but with modern techniques of governing Rwanda was a place that genocidal killings occurred and is a place of a breaking case for modern theories. Rwanda has modern state characteristics in terms of monopoly of use of violence, giving orders and providing obedience of its people, surveillance, classification and registration of its people, and keeping discourses. Moreover, Rwandan culture that gives great importance to obedience and Rwandan geography that is so suitable to surveillance become additional factors. In that sense, Rwandan governments could influence to daily life of the people even to the smallest details of anyone. All factors provided a suitable base for the crime of genocide.

Keywords: International Law, Genocide, Rwanda, Modern State, Race.

* Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara. E-posta: ebrucoban@cankaya.edu.tr.

Giriş

Tarih boyunca insan topluluklarının şiddet eylemlerine, savaşlarına tanık olunmuştur. Şiddet, insanlığın tarihi ile eştir ve tarihsel olaylar yazılırken belirgin biçimde çatışmaların tarihi yazılmış olmaktadır. Şiddet eylemleri dünya üzerindeki güç ilişkileri için de dönüm noktaları oluşturmuştur. Günümüzde ulusal ve uluslararası politika, şiddet içeren kategorizasyonlar, hapsedme, öldürme ve nihai olarak soykırıma varan toplumsal olaylarla örülü hale gelmiştir. 20. yüzyıldan itibaren medya ve iletişim teknolojilerindeki hızlı büyümenin etkisi ile herhangi bir şiddet olayını, eski çağlarda düşünülmemeyecek kadar hızlı öğrenmek mümkün hale gelmiştir. Şiddet eylemlerinin artık uluslararası toplumda ön planda ve sıklıkla göz önünde yer alması ve eski çağlara oranla çok daha yıkıcı ve geniş etkilere sahip olmaya başlamıştır. Bu nedenle şiddet eylemlerinin nedenlerinin anlaşılması, farklı şiddet türlerinin tanımlanması, cezalandırılması ve önlenmesi ihtiyacı giderek artmıştır.

Soykırım 20. yüzyılda tanımlanan, cezalandırılması ve önlenmesi öngörülen yeni bir suç türüdür. Sistematik ve planlı olabilen ve bir topluluğu yok etme kastı ile hareket edilen bir şiddet eylemi ve yeni bir suç kategorisi olarak Uluslararası Hukukta yerini almıştır. Suçun soykırım sayılabilmesi için ırk, ulus, din, etnisite gruplarından en azından birinin var olduğu varsayımı ve bu gruplardan birine şiddet yöneltilmiş olması gerekir. Yani, insan toplulukları bu gruplardan herhangi birisi olarak tanımlanmış ve bireylerin bu gruplardan birine dâhil olduğunun kabul edilmiş olması gerekmektedir. Bireyler bir gruba ait olma kimliğini taşıdıkları için şiddet eylemlerine maruz kalacaktır. Diğer bir deyişle insanlar, modern bir sınıflandırmanın getirdiği çeşitli kimliklere büründükleri için hedef olacaklardır. Sınıflandırma ve gruplara ayırma modernizmin bir özelliği olduğu kadar tanımlanmış olan ırk, ulus, din ve etnisite grupları da modern zamanın kurguladığı ve bir topluluk olarak isim koyduğu oluşumlardır.

Etnik veya milliyetçi kimliklerin modern ve kurgulanmış/yaratılmış kimlikler olduğu yaklaşımının akademik çevrelerde sıkça ifade edilir hale gelmesi, insan topluluklarının bu aidiyetleri kullanarak hareket etmeleri geçeceğini değiştirmemiştir. Kendilerini bir etnik vb. gruba dâhil olarak tanımlayan ve bundan yola çıkarak diğer bir topluluğa yönelik şiddet eylemlerine girişebilen çok sayıda grup mevcuttur. Bu noktada akla şu soru gelebilir: Peki, bu aidiyet noktası yeryüzünde bu denli fazla sayıda çatışmaya yol açmakta mıdır ya da nasıl yol açmaktadır? Ashında, uluslararası medyada ve literatürde yer alan etnik kökenli çatışmalar, düşündüğümüzden ve düşünmemiz istenenden daha az sayıda cereyan etmektedir. Salt etnik vb. aidiyetler sebebiyle ortaya çıkan çatışmalar görüldüğünden

daha az sayıdadır. Çatışmaların genelinde ortak nokta, şiddet eylemlerinin, uzun bir hazırlık döneminin olduğu, etnik vb. kimlik aidiyetleriyle tarihsel ve ideolojik zemininin sağlandığı, son olarak, askeri ve/veya siyasi yöneticilerce yayılıp, gerekirse zorlamayla başlatıldığıdır. Özellikle soykırım gibi sistematik bir suç işlenmesi için devlet kurumunda şiddeti organize edecek yöneticilerin, kendisini bir gruba kesin biçimde dâhil hisseden veya hissettirilen bireyleri harekete geçirebileceği ideolojik bir zemin gereklidir. İleriki bölümlerde detaylı incelenecek olan Ruanda'da da benzer bir bağlam mevcuttur.

Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu

Peki, şiddet olaylarının en uç noktalarından biri sayılan soykırımı eski tarihlere de uzatmak ve önceki yüzyıllardaki soykırımlardan bahsetmek mümkün müdür ya da gerekli midir? Hukuki olarak soykırımın tanımı ve bir suç olarak Uluslararası Hukuk terminolojisine girmesi, bildiğimiz gibi, Almanya'daki Nazi yönetiminin Yahudi topluluğa yönelttiği sistematik şiddet eylemlerinin ardından gerçekleştirilmiştir. Hukuki açıdan bakıldığında, Soykırım Sözleşmesinin yürürlüğe girdiği 1951 tarihinden önceki toplu şiddet eylemlerini soykırım olarak adlandırmak (uygulanan şiddet soykırım tanımına uygun olsa bile) usulen uygun ve anlamlı değildir. Sadece, Sözleşme imzalandıktan sonra kurulabilecek olan Uluslararası Ceza Mahkemelerinde (Yugoslavya ve Ruanda'da kurulan Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi) ya da 1998'de imzalanan ve 2002'de yürürlüğe giren Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinde, kurulduğu tarihten sonraki suçlar yargılanıp cezai işlem yapılabilecek ve soykırım eylemlerinden sorumlu olan bireyler yargılanarak hukuki yaptırımlar getirilebilecektir. Siyasi olarak, soykırım suçu veya şiddet eylemlerinin soykırım olarak adlandırılması ise hukuki olandan farklıdır ve durulan noktaya göre bir eylemi soykırım veya soykırım değil diye nitelemek olasıdır ancak hukuki olarak bir anlamı bulunmamaktadır.

20. yüzyıl öncesindeki şiddet eylemlerini soykırım olarak adlandırmak bu çalışmanın temel tezine de aykırı düşmektedir. Zira 20. yüzyılda şiddet eylemleri eski çağlara oranla daha sık rastlanır olup, şiddet, daha yaygın ve sistematik biçimde yürütülür hale gelmiştir. Gelişen teknoloji, çok sayıda insanın kolaylıkla ortadan kaldırılmasına olanak vermektedir. Ancak soykırım ya da geniş çaplı diğer şiddet eylemlerinin sadece gelişen teknolojik silahlar, devletin halk üzerindeki gözetimi, bilgisi ve iletişim hızı ile açıklanması yeterli olmamaktadır. Bunlar önemlidir, fakat sebeplerden bir bölümünü ifade eden gelişmelerdir. Dünya Savaşlarının, özellikle de 2. Dünya Savaşının, nükleer silahların ve uçakların kullanılmaya başlanmasıyla, yeni bir toplu ve endüstrileşmiş öldürme teknikleri getir-

diğini hesaba katmak gerekmektedir. Weitz'e göre iki Dünya Savaşı da yeni bir şiddet ve öldürme kültürü yaratmış, ırka dayalı teoriler de bu kültürü desteklemiş ve Batı'dan başlayarak dünyanın değişik yerlerine yayılmasını sağlamıştır.¹ Şiddet eylemleri, artık toplu bir karakter taşımakta, sistematikleştirilmekte ve toplum üzerindeki güç uygulama kapasitesi fazlasıyla artmış devletlerin, kolaylıkla hedefteki bir topluluğa yöneltebildiği biçime bürünebilmektedir. Ayrıca devletler, müdahaleci tutumlarla, sosyal ilerleme adına siyasi şiddete başvurabilmekte ve insan topluluklarının geleceğini yönlendirebilmektedir.

Uluslararası alanda ve ulusal düzeyde devletin uyguladığı şiddet türlerine olan ilgi, Soğuk Savaşın sona ermesi ve bu dönemde kapalı tutulan kayıtların ortaya çıkarılmaya başlanması ve de geçmişte konuşulması güç olan veya mümkün olmayan konular üzerine yazma istenci ile birlikte artan bir seyir göstermiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası Hukuk alanına yeni bir suç türü tanımlanmasıyla girmiş olan soykırım suçu da artan bu ilgiden nasibini almış, 1980'lerden sonra ve özellikle 1990'larda bu konu üzerine yazılan kitap ve makale sayısı artmıştır. Soykırım suçunun bir şiddet türü olarak bu dönemde daha fazla incelenmesi anlaşılabilir bir durumdur ancak, bu şiddet türünün suç olarak Uluslararası Hukuk alanında yer almaya başladığı tarih olan 1948 ile 1970'ler arası süreçte bu konu üzerine neredeyse hiç yazılmamış olması ilginçtir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda imzalan "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme" 1951'de yürürlüğe girmiştir. Fakat sözleşmeyi imzalayan devletler dâhil olmak üzere soykırım suçu, 1970'lere kadar ülkelerin sosyal bilimler ve Uluslararası Hukuk literatürlerinde neredeyse hiç konuşulmayan bir konu olarak kalmıştır. Bu tarihe kadar gerçekleşen şiddet olayları, Soğuk Savaşın bloklara ayrılmış politikasında Batı basınının ve uluslararası forumların gündemine getirilmemiştir. 1970'lerde ve 1980'lerde yayınevlerinde soykırım suçuna ilişkin basımı yapılan kitapların sayısındaki hızlı artış, soykırım suçunun incelenmesi üzerine artan ilginin göstergesi olmuştur, ancak bu ilgi ABD, Kanada ve İsrail gibi ülkelerde eğitim almış ve İngilizce yazan çevrelerde yaygınlaşmıştır. Helen Fein'e göre, 1970'lerde soykırım suçuna ilişkin ilginin artmasının sebebi, ABD'de gerçekleşen sosyal hareketler ve mevcut olan siyasi hayattır.² Bu dönemde ABD'de etnisitenin konuşulmasına ilişkin artan bir meşruiyet vardır. Buna ek olarak, Siyah Gücü Hareketi'ne (*Black Power Movement*)

¹ E. D. Weitz, "The Modernity of Genocides: War, Race, and Revolution in the Twentieth Century", R. Gellately ve B. Kiernan, (der.), *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 71-73.

² H. Fein, "Genocide: A Sociological Perspective", A. L. Hinton, (der.), *Genocide: An Anthropological Reader*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 2002, s. 75.

ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'na (Altı Gün Savaşı) cevaben, sosyal grupların kökenine ilişkin kolektif bir inceleme yaygınlaşmıştır. Yahudi lobilerinin de artan etkisiyle birlikte Yahudi topluluk siyasi bir sınıf olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, *Holocaust* üzerine yapılan çalışmalarda sadece suçlu ve kurban üzerine yoğunlaşmayan, farklı yönlerden *Holocaust*'u inceleyen araştırmalar da hız kazanmıştır.³ Soykırım suçunu incelemeye yönelik artan ilgi birçok yeni ve farklı fikrin ortaya çıkmasına yol açmış, var olanları da tartışmalı hale getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya'daki Nazi hükümetinin Yahudi topluluğa yönelik gerçekleştirdiği soykırımın, işlenmiş tek soykırım suçu olduğunu iddia edenlerin yanı sıra, dünya üzerindeki gruplar arasındaki farklı türlerdeki çatışmaların büyük çoğunluğunu soykırım olarak adlandıran görüşler de ortaya çıkmıştır. Soykırım suçunun Soykırım Sözleşmesi'ndeki tanımı tartışmalı hale gelmiş ve tanımın siyasi, kültürel vb. gruplara kadar yayılarak genişletilmesi gerekliliği konuşulmuştur.

Günümüzde de geçerli olan ve 1948'de imzalanan Soykırım Sözleşmesi'nde soykırım şöyle tanımlanmakta ve bir suç kategorisine dönüştürölmektedir: 'ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle (*as such*) tamamen ya da kısmen yok etme kastı ile işlenen şu eylemlerden herhangi biridir:

- a- Grup üyelerini öldürme;
- b- Grup üyelerine ağır bedensel ya da zihinsel zarar verme;
- c- Grubu fiziksel olarak tamamen ya da kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları altına kasıtlı olarak koyma;
- d- Gruptaki doğumları engellemeye kastedilerek önlemler dayatma;
- e- Grubun çocuklarını zorla başka gruba nakletme.⁴

Soykırım olarak tanımlanan bu eylemlerden sonra Sözleşme'nin üçüncü maddesi şu eylemlerin cezalandırılacağına ifade etmektedir:

- a- Soykırım;
- b- Soykırım işlemek üzere anlaşma (işbirliği yapma, *conspiracy to commit genocide*);
- c- Soykırımı işlemek üzere doğrudan ve aleni kışkırtma (*direct and public incitement*);
- d- Soykırım girişimi;
- e- Soykırım suçuna katılma (*complicity in genocide*).⁵

³ Ibid.

⁴ *United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, 1948, Madde 2, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm.

Soykırım Suçu genel kasıt değil özel kasıt gerektiren bir suçtur ve soykırımı diğer suçlardan ayıran ise manevi unsurdur. Manevi unsur içinde yer alan bilme ve kasıt unsurlarından, kanıtlanması en zor olan ancak soykırımın tanımı gereği kanıtlanması şart olan unsur kasıttır. Suç teşkil eden bir eylemin soykırım sayılıp sayılmayacağı hususunda kasıt unsuru araştırılırken, bu unsur soykırımın maddi unsurlarını oluşturan eylemlerden çıkarılabilecektir. Soykırım tanımında belirtilen dört gruptan herhangi birine yönelik fiziksel şiddetin varlığı, büyüklüğü, planın var olup olmadığı, şiddetin sistematik niteliğe sahip olup olmadığı temelinde kasıt unsuru Uluslararası Ceza Mahkemelerinde görülen davalarda araştırılmaktadır.⁶

Kasıt unsurunun var olduğunun en kolay ispatı suçu işleyen iletişim organları aracılığı ile yaptığı konuşmaları ve deklarasyonları ile plan, parti programı gibi yazılı belgeler, yani kaydedilmiş metinler ve/veya görüntüler gibi kanıtların bulunmasıdır.⁷ Var olan kayıtlar, grup üyelerine karşı bir planın varlığını gösterebilecektir. Bunun bulunması, kasıt unsurunu ispatlamayı kolaylaştıracaktır. Soykırım teriminin yaratıcısı olan ve Soykırım Sözleşmesi'nin taslak metnini hazırlayan hukukçulardan biri olan Lemkin de bir suçun soykırım sayılması için bir plan dâhilinde eylemlerin gerçekleştirilmiş olması gerektiğini belirtmiştir.⁸ Soykırım eylemleri sırasında, eylemlere ilişkin bir planın varlığının ortaya çıkarılması zorunlu bir durum değildir ancak, bu planın varlığı, soykırım gerçekleştirildiğinin ispatını sağlayan bir durum olmaktadır. Ruanda'da Kambanda davası örneğinde yönetim düzeyinde bir planın var olmuş olması soykırım için kanıtlardan birisi sayılmıştır.⁹ Kurbanlar, Tutsi grubuna mensup oldukları için planlı olarak (*deliberately*) öldürülmüşlerdir.

İkinci önemli kanıt yolu, suçun aynı gruba yönelik olarak ve tutarlı ve sistematik bir biçimde gerçekleştirildiğinin anlaşılmasıdır.¹⁰ Ruanda ve Almanya'daki örneklerde kurbanların öldürülmesi sistematiktir. Yani tutarlı biçimde

⁵ Ibid., Madde 3.

⁶ M. Boot, *Genocide, Crimes Against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Cour*, Antwerpen, Oxford, New York, Intersentia, 2002, s. 453.

⁷ W. A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s. 222 ve C. Başak, *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Ankara, Turhan Kitabevi Basım Yayın, 2003, s. 96.

⁸ R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe, Laws of Occupation: Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, 1944, s. 79.

⁹ International Criminal Tribunal for Rwanda, "The Prosecutor v. Kambanda", Case No. ICTR 97-23-5-T, para.16.

¹⁰ Başak, *Uluslararası Ceza Mahkemeleri*, s. 96.

gruba yöneltilen bir suç işlenmiştir ve suçun sistematik olması mevcut olan planlar ile sağlanmıştır.

Üçüncü olarak, eylemler aynı gruba karşı gerçekleştirilirken eylemlerin nitelik ve nicelik olarak yoğun (*massive*) olması da kasıt unsurunu ispatlayacak kanıtlardan sayılmaktadır.¹¹ Bu kanıtlama metodunda niteliksel olarak suçun ağırlığı, büyüklüğü ve ne tür bir suçun grup üyelerine yöneltildiği meselesi ile aynı gruptan kişilerin sayıca fazla öldürülüp öldürülmediği dikkate alınmaktadır.

Soykırım suçu örneklerinin genelinde olduğu gibi suçun işlenme sebepleri, kasıt unsuru, kim tarafından planlandığı, motivasyonu karmaşıktır. Ruanda soykırımında, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde soykırım suçu gerekçeleriyle açılan davalarda, kasıt unsurunun var olduğunun ispatı yapılabilmektedir. Ayrıca Ruanda soykırımı, Nazi soykırımından bu yana ilk kez tartışmaya düşmeden soykırım suçu olarak adlandırabilen bir örnek teşkil etmektedir. Ruanda'daki şiddet olayları sonrasında Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bitmiş olan davalarında, soykırım suçuna hükmedilen dava sayısının çokluğu da bunu gösterir niteliktedir.¹²

“Soykırım, ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastıyla işlenen (şu) eylemlerden herhangi birisi” olarak tanımlandığında kasıt unsuru ile ilgili olarak iki önemli bileşen göze çarpmaktadır. İlki, tanımlanan bir “grubun” var olması ve şiddete uğrayan bireylerin sıralanan dört gruptan (ulusal, ırksal, etnik, dinsel) birine mensup olması gerekmektedir. İkincisi ise “grubu tamamen ya da kısmen yok etme” kastının olması gerekliliğidir.

Kasıt bileşeni olarak öncelikle ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel olarak tanımlanan ve bu tanım çerçevesinde ortak kimliğe sahip, bu grubun üyesi olduğu bilinen bireylerin var olması gerekmektedir. Grup kendisini ortak özellikleriyle tanımlarken kendisini “öteki”lerden ayırmalı ve grubun varlığından bu gruba mensup olmayanlar haberdar olmalıdır. Buna ek olarak mahkeme, ekonomik veya siyasi gibi tanımlanan farklı grupların da suç kapsamına alınıp alınmamasına ilişkin belirttiği görüşünde, istikrarlı ve kalıcı olmayan grupların dâhil edilmemesi, seçme şansı olmadan doğduğu andan itibaren edinilen grup kimliklerinin dikkate alınması ve Soykırım Sözleşmesi'nin orijinaline sadık kalınması gerektiğini söylemiştir.¹³

¹¹ Schabas, *Genocide in International Law*.

¹² Mahkemenin yürüttüğü davalara ilişkin kararlar için bkz. <http://69.94.11.53/default.htm>.

¹³ *International Criminal Tribunal for Rwanda*, “Prosecutor v. Jean Paul Akayesu”, Case No. ICTR-96-4-T, para. 511 ve para. 516.

Grubun varlığının hem grup içinde hem dışında tanımlanması önemlidir. Ancak, grup kimliklerinin etnik, dinsel gibi birçok özelliği bir arada taşınması ve kavramların çoğu zaman örtüşmesi ya da günümüz koşullarında kullanım farkları olması hem Soykırım Sözleşmesi imzalanırken hem de 1990'larda kurulan Yugoslavya ve Ruanda Ceza Mahkemelerinde de sorunlu bir görüntü çizilmesine sebep olmaktadır. Örneğin, fiziksel özelliklerine göre tanımlanan bir grubu ifade eden ırksal grup tanımı, günümüz koşullarında Uluslararası Hukukta ve sosyal bilimlerde görece daha az kullanılan ve popüler olmayan bir terim halini almıştır. Ayrıca sayılan ulusal, ırksal, etnik, dinsel grup kimliklerinden farklı kimliklerle kendini tanımlayan birçok grup ortaya çıkmıştır.

Gruplara ilişkin detaylı tanımlar Soykırım sözleşmesinde ve Roma Statüsü'nde mevcut değildir. Sıralanan dört grubun neyi ifade ettiğine ilişkin tanımlamalar Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görülen davalarda yapılmıştır. Mahkeme soykırım suçunun tanımında belirtilen dört grubun tanımlanması gerekliliği ile hareket etmiştir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde, 1994 yılında soykırım ile suçlanan Akayesu'ya ilişkin davada ırksal grup, dile ilişkin, kültürel, ulusal veya dini faktörler dikkate alınmadan, sıklıkla coğrafi bir bölge ile tanımlanan kalıtımsal fiziksel özellikler taşıyan topluluk diye belirlenmiştir.¹⁴ Etnik grup tanımına yine aynı mahkeme ve davada açıklık getirilmiştir. Buna göre etnik grup, genel olarak üyeleri ortak bir dil ve kültürü paylaşan grup olarak ifade edilmiştir.¹⁵ Dinsel grup da bu davada, mezhep veya ibadet biçimi içeren bir grup ya da ortak inançları paylaşan bir grup şeklinde belirtilmiştir.¹⁶ Son olarak ulusal grup, karşılıklı hak ve görevlerle bir araya gelen ve ortak vatandaşlığa dayanan bir yasal bağı paylaştığına ilişkin algılama olan insanlar topluluğu olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Mahkemede soykırım suçlaması ile açılan davalardan tamamlanan ve karara bağlanan 25 davada da Akayesu davasında kullanılan grup tanımlamaları temel alınmaktadır. Görülen davalarda, öldürülen Tutsilerin farklı bir ırk olmaları nedeniyle öldürüldükleri belirtilmektedir. Bu tanımlamadan dolayıdır ki şiddet eylemi soykırım suçu olarak adlandırılmıştır. Tanımlanmış bir topluluk olarak Tutsilere yönelik soykırım suçunun işlenip işlenmediği karara bağlandıktan sonra, soykırım suçundan sorumlu tutulan bireyler müebbet hapse mahkûm edilerek hukuki uygulama yerine getirilmiştir.

Tüm bu hukuki tanımlar ve sınıflandırmalar ışığında soykırımın modern çağa ait bir suç olduğu ve modern devlet özellikleri taşıyan devletlerde gerçekleş-

¹⁴ Ibid., para. 514.

¹⁵ Ibid., para. 513.

¹⁶ Ibid., para. 515.

¹⁷ Ibid., para. 512.

mesi olasılığının bulunduğu sonucunu çıkarmak en akla yatkın yaklaşım olacaktır. Peki, geri kalmış küçük bir Afrika ülkesi olan Ruanda'da gerçekleşen şiddet eylemleri nasıl olmuş da soykırım eylemleri olarak seyretmiştir? Diğer bir deyişle, soykırım suçunun tanımına içkin olan modern devlet özellikleri Ruanda'da mevcut görünmezken nasıl olmuş da şiddet eylemleri soykırım biçimine dönüşmüştür? Ruanda'da şiddet eylemlerinin yaşanmasını elverişli kılan ekonomik ve siyasi krizler mevcuttur ancak bu krizler sırasında ve sonrasında gerçekleşmesi olası olan şiddet eylemleri nasıl soykırım halini almıştır? Bu soruların cevabını Ruanda'nın şiddet eylemlerini sistematik ve planlı hale getirmeye ve soykırım olaylarının yaşanmasına elverişli bir zemin oluşturan sosyal yapısında aramak gerekecektir.

Ruanda Örneği

Değişerek Gelen Modern Yapılar

Modern olan ve modernizmi yaşayan toplulukların dışında kalan, geri kalmış, ilkel ve benzeri tanımlamalarla adlandırılan topluluklar ve devletler, görünenin tersine, modern olan toplumsal, siyasal ve ideolojik yapılarla iç içedir, bir arada oluşmuştur, etkisi altındadır ya da modern olan yapıların kırılarak yerleştiği yerler olmuşlardır. Modern değerler, doğduğu yer olarak kabul edilen Avrupa'dan tüm dünyaya Avrupalılarca taşınmış ve farklı tarihsel, sosyal, kültürel yapılara sahip olan yerlerde değişik etkilere yol açarak ve farklılaşarak yerleşmiştir. İthal edilen modern yapılar, siyasi kimlikler ve kullanılmaya başlanan modern söylemler ile birlikte şiddet ve hatta soykırım eylemleri yaşanmıştır.

Avrupalıların koloni yönetimleri sırasında Ruanda'ya taşıdıkları modern siyasi ve ekonomik sistemler de kırılarak yerleşmiştir. Koloni dönemi sonrasında modern siyasi sistemler ve ırka dayalı siyasal kimlikler yerleştirilmeye çalışılırken, çoğunluğun yönetimi algılaması ile uygulanmaya çalışılan demokrasi, bir topluluğun yani, Hutu topluluğun totaliterliğine dönüşmüştür. Ruanda'da Batılı devletler gelmeden önce, modern kimlikler yoktur. İnsan toplulukları arasında var olan farklılıklar, ırk kimliği ile adlandırılıp, sınıflandırılmamıştır. Ruanda'da farklılıkların modernize edilip ırk adı altında sınıflandırılması Batı toplumlarının ihraç ettiği bir oluşumdur. Toplumsal farklılıklar, ekonomik aktiviteler, eğitim ve siyasi yapı, ırk ayrımına göre işler hale getirilmiştir. Bu anlamıyla Ruanda'ya getirilen modern yapılar kırılmaya uğramıştır. Bu yapılar temel alınarak ve modern terminolojiler kullanılarak, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, güvensizlik algılaması ve o ana dek oluşturulan kategorik kimlik algılamaları birleştirilerek uç bir şiddet olayı gerçekleştirilmiştir. Ruanda'da gerçekleşen şiddet, sebepleri, yürütülüşü ve işlenişindeki organizasyonu itibarıyla tam da modern tanımlara uyan ve Uluslararası Hukuk kuralları çerçevesinde soykırım olarak adlandırılan bir eylemdir.

Soykırım suçu, devletlerin uyguladıkları politikaların bir sonucudur. Ancak 20. yüzyılda tanımlanan bu suçun yaygın ve sistematik oluşu, diğer şiddet türlerinden farklı olan yönlerindedir. Devletlerin halk üzerindeki gücü ve bu gücü kullanmak üzere geliştirilen yönetim teknikleri ve araçları bu yüzyılda öylesine gelişmiştir ki, halk üzerinde uygulanabilecek şiddet türleri çoğalmış, şiddet sistematize edilebilmiş ve uygulanan şiddetin etkisi genişlemiştir. Ülke yöneticileri artık baraj yapımından kitlesel gösterilere kadar çeşitlilik gösteren yoğun sosyal projelerle meşgul olduğundan, çok sayıdaki aktivite için halkı mobilize edebilir hale gelmiştir. Bu çerçevede Ruanda'daki şiddet olayları ve soykırım için sıkça dile getirilen, Hutu ve Tutsi toplulukları arasında eski çağlardan kalma nefret ve düşmanlıkların soykırımı yol açtığı görüşü kolaylıkla aksi ispatlanır duruma gelmiştir. Ruanda'daki şiddet olayları tam anlamıyla modern söylemler ve pratiklerin artışı ve bu doğrultuda gücü kimin kontrol edeceği, devleti kimin yöneteceği çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Ruanda'da işlenen suç, oluşturulan ırk söylemi ve yönetim teknikleri modernidir. Bu yaklaşımla Ruanda, modern olmayan görüntüsü ile modern bir söylem ve eylemler dizisinin içine düşmüştür. Kolonileştirilmiş bir devlet olarak Ruanda örneğini modern devleti tanımlayan özelliklerle açıklamaya çalıştığımızda, devlet özelliklerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Ruanda klasik anlamıyla devlet olma özelliğine sahiptir. Yani belli bir coğrafi alanda hâkimiyet kurabilmiş olan siyasi bir oluşumdur. Belirli coğrafi alanda yaşayan insan topluluklarını yönetmek üzere kurulmuş olan kurumlara sahiptir. Ancak devlet olmanın gerektiği kurumlara sahip olsa da bu kurumların niteliğine ilişkin sorunlu bir görüntü mevcuttur. Asker ve polis gücü, ekonomisi, toplumsal ve kültürel yapısı gibi açılardan bakıldığında, modern devleti tanımlayan özelliklerden hiçbirine sahip değildir. Askeri gücü de teknolojik ve eğitilmiş personel açısından çok zayıftır. Üstelik kuruluşları ve toplumsal yapıları itibarıyla Avrupa devletlerinin modern devlet olma süreçlerini açıklamak için kullanılan kavramsal çerçevelerin hiçbirisi Ruanda örneğine uymamaktadır. Fakat diğer taraftan, şiddet tekeli elinde bulundurma, emir verme ve itaati sağlama, gözetleme, sınıflandırma ve halkı kayıt altına alma, söylem oluşturabilme yönlerinden bakıldığında, modern devletin sahip olduğu yönetim araçlarına sahiptir. Bunu, kendisine koloni devletlerinden miras kalan sınıflandırma, kayıt altına alma gibi yöntemlerle, koloni dönemi öncesinde de var olan itaate büyük önem veren kültürel yapı ve coğrafi temele dayalı hiyerarşik gözetleme yöntemlerini birleştirerek elde etmiştir. Bu sayede, ancak modern devletlerde rastlanabilen bir özellik olan devletin gündelik yaşama güçlü biçimde nüfuz etmesi özelliğine sahip olmuştur. Zaten modern devletin ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerine sahip olunmadan soykırım gibi

modern söylemlerle tanımlanmış, ırk temelinde sınıflandırılmış insan gruplarına yönelik organize edilen bir şiddet eylemi mümkün olmayacaktır.¹⁸

Ruanda'daki Hutu ve Tutsi topluluklarının, Koloni öncesi dönemlerde de farklılaşmış kimliklere sahip olduğu bilinmektedir. İki grubun farklılıklarının derinleştirilmesi ve ırk olarak tanımlanmalarına ise Koloni döneminin sonlarında başlamıştır. Modern gruplandırma Ruanda'ya koloni devletinin bir ihracıdır. Koloni yönetimi Ruanda'dan çekildiğinde iki gruptan da aynı toprak parçası üzerinde mevcut olan farklı grupları temsil etme kavgası ve iktidardan pay alma mücadelesi ortaya çıkmıştır. Böylece iki grubun ileri gelenleri Avrupalılardan ithal ettikleri söylemlerle yönetime talip olmuşlardır. Hutular sayıca çoğunluğu oluştururken, Tutsiler askeri ve siyasi organizasyonlarda üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Ruanda'daki "etnik veya ırksal" kimlikler ve çatışmalar sadece 1990'lardan sonra kurgulanmış bir durum değildir. Ancak, ekonomik düşüş, komşu devletlerden Uganda'nın iç koşulları ve bu ülkenin kendi bünyesindeki Tutsi silahlı gruplardan kurtulma çabası, 1990 yılında Ruanda topraklarına bu grupların girmesi, demokratikleşme yönündeki uluslararası baskılar ve ülke içinde dört yıl süren iç savaş iktidarı elinde tutan Hutu yöneticilerin radikalleşmesine yol açmıştır.

Soykırım ve şiddet olayları kendiliğinden ortaya çıkan ve halkın bir arada ve özdeş denecek kadar benzer biçimde hareket ederek gerçekleştirdiği bir olay değil, ideolojinin, ekonomik, askeri ve siyasi güç ilişkilerinin bileşik ve anlaşılması çaba gerektiren etkileşimleri sonucunda oluşmuştur. Ruanda örneğinde gözlenen en önemli şeylerden biri, yüz binlerce insanın çok basit düzeyde, hatta ilkel tarımda kullanılan aletlerle yaklaşık üç ay gibi kısa bir sürede, resmi olmayan rakamlara göre, bir milyona yakın insanın öldürülmüş olmasıdır. Soykırım eylemi çok çeşitli sebeplerle gerçekleştirilecek bir eylem olup, tek veya birkaç sebep her bir soykırım olayını açıklayamamakta, her bir olay farklı karakteristiklere sahip olmaktadır. Hepsinde ortak olan, insanlar arası iletişimde şiddet pratiklerinin ödüllendirildiği ve onurlandırıldığı bir savaş ortamı ve uç bir noktada bulunan toplumsal ve siyasi krizin mevcut olmasıdır.

Batıda gelişen, dünyaya yayılan ve Koloni yönetimlerince Ruanda'da egemen ideoloji haline gelen ırk temelinde düşünüş ile devletin kontrol gücünün ve gözetim kapasitesinin artması Ruanda örneğini açıklayıcı en önemli iki etmen olmuştur. Savaş, ırk fikri, Hutularca tamamlanamadığı düşünülen Hutu devrimci hareketi, devletin gözetim kapasitesinin yüksek oluşu soykırımın çapını ve şiddetini artırmıştır. Eklenmesi gereken bir nokta da iktidar çatışmasının 1990 son-

¹⁸ Destekleyen bir görüş için bkz. J. Lie, *Modern Peoplehood*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2004, s. 192.

rası artan çok partili sisteme geçme yönündeki baskılar sonucu ortaya çıkan iktidar çatışması ve buna cevap verme çabasına girişen yönetimin, ekonomik, siyasi, askeri birçok açıdan az gelişmiş ancak yüksek düzeyde organizasyona sahip bir ülkede şiddet olaylarını soykırıma dönüştürebildiğidir.

Modern bir toplumun soykırım gibi toplu katliamların önünü keseceği yönündeki olumlu inancı ters biçimde Zygmunt Bauman'a göre soykırım suçunun kendisi modern toplumun bir sonucudur.¹⁹ Bauman, modern uygarlığın soykırım için yeterli bir koşul olmadığını ancak soykırım için zorunlu bir koşul olduğunu belirtmiştir.²⁰ Modern devletin yüksek düzeyde organizasyon niteliğine sahip oluşu ve toplum bireyleri üzerinde günlük yaşamlarına kadar uzanan etkisi düşünüldüğünde, Ruanda devletinin, modern devletin bu yönlerini taşıdığı görülmektedir. Nitekim soykırımı gerçekleştiren Hutu kökenli yöneticiler, kendilerini ülkeyi modernize eden kişiler olarak sunmakta ve sloganlarını “büyük çoğunluk”, “çoğunluk demokrasisi” gibi modern çağın siyasi ve ideolojik kurumlarına atfedilen ifadelerden oluşturarak, eylemlerini bu çerçevede meşrulaştırma çabasına girişmişlerdir.²¹

Soykırım eylemleri sırasında kullanılan terminolojiden olan “Hutu ırkı” sözü de modern politikanın ürettiği terimlerin kullanımına bir örnek teşkil etmektedir. İnsanlar doğdukları andan itibaren çeşitli kimliklere (doğduğu yer, cinsiyet, ebeveynlerin mensup olduğu din, vb. gibi) sahip olarak hayata başlamaktadır. Devlet kurumunun oluşumu ve gelişimi sırasında insanlar, güç mücadelelerinin bir aracı olarak, doğuştan edindikleri kimliklerin dışında ırksal, etnik ve benzeri bir üst kimliğe mensup olmak isteyebilmektedirler. Ruanda örneğinde de durum böyledir. Koloni yönetimi devlete ilişkin yapıları ve iktidardan alınacak payları kurumsallaştırırken, kimliğe ilişkin ayrımlara da eş zamanlı olarak keskinleşmiştir. Koloni öncesi dönemde de Hutu, Tutsi gibi ayrımlar mevcuttur ama bu kimlikler arasındaki ayrım, Koloni döneminden sonra olduğu kadar belirgin, gündelik hayatın belirleyici ve en önemli üst kimliği biçiminde değildir.

Misha Gleny, Yugoslavya'daki çatışmalar ve grupların birbirlerine yönelik şiddet eylemleri üzerine yaptığı çalışmalarda, şiddetin eski zamanlardan beri var olan etnik, dini farklılıklardan değil, bu farklılıkların milliyetçi söylemler şemsiyesinde toplanmaya çalışıldığı modern girişimlerden dolayı gerçekleştiğini belirtmektedir.²² Yugoslavya'daki Boşnak, Hırvat ve Sırp etnik kimlikleri Avrupa'da

¹⁹ Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Cambridge: Polity Press, 1989, s. 9–17.

²⁰ *Ibid.*, s. 13.

²¹ M. Mann, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 473.

²² M. Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, New York, Penguin, 1992.

Fransa'dan başlayarak milliyetçi akımın yayılması ve bu topluluklardan kişilerin Fransa ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde eğitim alarak, öğrendikleri fikirleri kendi topraklarında hayata geçirmeye çalışması ve bu fikirler doğrultusunda toprak, kaynaklar ve iktidar üzerinde tekel kurma isteği ile belirgin ve belirleyici üst kimlikler haline gelmiş, gücü elde etmek için bu kimliklerden birine ait olunması gerekmiştir.²³ Ruanda örneğinde de Koloni dönemi ile belirgin üst kimlik haline gelen Hutu veya Tutsi "ırkına" mensup olma durumu, Belçika Koloni yönetiminin ülkedeki iktidarı ve kaynakları Tutsiler lehine kullandırmasından sonra keskinleşip, bu iktidardan pay alamayan Hutuların radikalleşmesi ve çatışmaların başlaması ile sonuçlanmıştır. Bowen'ın belirttiği üzere, modern çağ öncesinde de Afrikalılar kendilerini Nuer, Zande, Hutu, Tutsi olarak adlandırmışlardır fakat bu adlandırmalar gündelik yaşamın asıl kaynağı değildir.²⁴ Örneğin, Orta Afrika'da yaşayan bir kadın kendi kimliğini, nerede doğduğu, ailesinin özgeçmiş, medeni durumu ve ekonomik gücü veya zenginliği ile tanımlayacaktır. Etnik, ırksal, kabileye ait köken belirtecek kimlikler gündelik yaşamda nadiren ön plana geçmektedir.²⁵ Ruanda'da koloni öncesi kimlikler, Hutuların Tutsi kimliğine geçiş yapabilmesi gibi, yeni meslekler edinilince ya da ekonomik statü veya yaşadıkları yerler farklılaştığında değişebilmektedir. Gruplar arasındaki çatışmaların asıl kaynağını da tarımsal arazi, su kaynakları vb. üzerine girilen güç mücadeleleri oluşturmaktadır. Tutsiler de Ruanda'da ekonomik aktivitelerden ve siyasi güçten büyük payı alan topluluk olmuş ve bundan pay alamama ya da yeterince alamama nedeniyle Hutularda hoşnutsuzluk oluşmuş, Koloni döneminin meşrulaştırdığı Hutu ve Tutsi ırk ayrımı da bu hoşnutsuzluğu ve iktidar istencini ırkla özdeşleştiren politikalar üretilmesini sağlamıştır. Siyasette etnik ya da ırk temelli düşünüş ile hareket ederek, iktidara ve ekonomik kaynaklara ulaşma yolunu tercih etmek, tarih boyunca yaşanan benzer uzlaşmazlıkların, modern adlandırması ve modernist metotlarla gücü elde etme çabası olmuştur.

Toplumsal Özellikler

Eski çağlardan itibaren itaate büyük önem veren bir toplumsal yapı, devlet hiyerarşisi, yol ağı yoğunluğu, kişisel radyoya sahip olma oranı ve başkent dışındaki alanlarda devlet görevlilerinin yoğunluğu gibi göstergeler, Ruanda devletinin halkın üzerinde gücünü sergileyebilmesi, etkin olarak kullanabilmesi ve kontrol edebilmesi anlamında Afrika'da sık rastlanmayan bir kapasiteye sahip olduğu göstermektedir. Ruanda üzerine yapılan çalışmalarda da bu ülkenin güçlü, iyi

²³ J. R. Bowen, "The Myth of Global Ethnic Conflict", Hinton, *Genocide*, s. 335.

²⁴ *Ibid.*, s. 336.

²⁵ *Ibid.*

organize olmuş ve sosyal kontrolü rahatlıkla sağlayabilen bir yönetim özelliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Catharine Newbury 1980'lerde ve 1990'larda Ruanda'da iki baskın özelliğin mevcut olduğunu söylemektedir: İlki, devletin iyi organize olmuş ve ekonomisini iyi idare eden bir özellik taşıması, ikincisi de devletin otoriter ve baskıcı bir aygıt halini alabilme özelliğine sahip olmasıdır.²⁶ Alison Des Forges de aynı şekilde Ruanda'nın sosyal kontrol ve hareketliliği sağlamak üzere tasarlanmış yoğun bir idari yapısının olduğunu belirtmektedir.²⁷ Soykırımdan hemen önceki tarihlerde hazırlanan Dünya Bankası raporunda da Ruanda'nın gelişmiş bir idari yapısı olduğundan bahsedilmesi yazarları doğrular niteliktedir.²⁸ Gérard Prunier daha ileri giderek Ruanda'da neredeyse canavarlık düzeyinde bir sosyal kontrol olduğunu anlatırken²⁹ bazı yazarlar Ruanda'nın totaliter bir yapısı olduğuna dikkat çeker.³⁰ Hatta Linda Melvern, Komünist ülkelere ek olarak dünyadaki en fazla kontrol edebilen devletin Ruanda olduğunu belirtmektedir.³¹ Tüm bunların ışığında Ruanda halkının tarihsel süreçlerinde ortaya çıkardıkları devletin, merkezden otoriter bir biçimde kontrol edilebilen ve iyi organize olmuş bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

Ülkede oluşan merkezi, sosyal kontrol üzerine kurulu siyasi kültür Ruanda kırsal kesimindeki halkın sosyal hareketliliği ve güdümlenmesi için çok uygun bir olanak sunmaktadır.³² Christian Scherrer, otoritelerin emrine itaat kültürü veya geleneğinin Büyük Göller bölgesinin (*Great Lakes Region*) hiyerarşik toplumlarında yüzyıllar boyunca tekrarlanarak, halkın bunu içselleştirmesine yol açtığını yazmaktadır.³³ Aynı çerçevede içerisinde Prunier, Ruanda'daki geleneği

²⁶ C. Newbury, "Rwanda: "Recent Debates over Governance and Rural Development", G. Hyden ve M. Brattons, (der), *Governance and Politics in Africa*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 215.

²⁷ A. D. Forges, *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, New York, Human Rights Watch, 1999, s. 42.

²⁸ World Bank, *Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth*, Report No. 12465-RW, 16 Mayıs 1994, s. 36.

²⁹ G. Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, New York, Columbia University Press, 1995, s. 3.

³⁰ L. Melvern, *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Londra, Zed Books, 2000, s. 24 ve C. Scherrer, *Genocide and Crisis in Central Africa: Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War*, Westport, Praeger Publishers, 2002, s. 109.

³¹ Melvern, *A People Betrayed*.

³² Scherrer, *Genocide and Crisis* ve Melvern, *A People Betrayed*.

³³ Scherrer, *Genocide and Crisis*, s. 113. Otoritenin emrine itaat kültürü üzerine bkz. *International Criminal Tribunal for Rwanda*, "The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu", Case No. ICTR-96-4-T, Judgement, s. 17; B. Berkeley, *The Graves Are Not Yet Full: Race, Tribe and Power in the Heart of Africa*, New York, Basic Books, 2001, s. 256; P. Gourevitch, *We Wish To Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families*, New York, Picador,

Alman tarihindeki Prusya geleneği ile karşılaştırmaktadır. Prunier'e göre Ruanda'da Koloni öncesi dönemde de otoriteye sorgulamadan itaat etme geleneği mevcuttur ve bu gelenek doğal olarak Alman ve Belçikalı Koloni yönetimlerinde de pekiştirilmiştir. Bağımsızlık dönemi sonrasında da ülke iyi organize olmuş ve sıkı kontrol edilen bir devlet olma niteliği ile varlığını sürdürmüştür. Bu tür bir kültürel ve geleneksel algılama dâhilinde, ülkedeki yönetim hiyerarşisinde üst düzeyde bulunan bir kişi, halktan birisine herhangi bir şey yapmasını emrettiğinde -öldürme eylemi de dâhil olmak üzere- emredilen kişi sorgusuz biçimde bu emri yerine getirecektir.³⁴

Tabii ki, Ruanda devletinin gücünü abartmamak gerekir. Devlet olarak sınırlı bir teknokratik ve bürokratik yapı mevcuttur ve sanayileşmeyi sağlama, vergi toplama gibi konularda da yeterli kapasitesi yoktur. Ancak, devlet yapısı iyi organize olmuş, hiyerarşik ve kırsal kesimin uzak yerlerine bile devlet nüfuzu yayılmış durumdadır ve ücret karşılığı olmayan işler için bile halkın geniş çapta itaat etmesi sağlanabilmektedir. Yani Ruanda devleti, ülke çapında gücünü kullanabilmektedir ve bu nedendir ki birçok gözlemci bu gücün ülkedeki derin itaat ve otorite geleneğinde yansıtıldığını belirtmektedir.

Ruanda devletinin Afrika'daki diğer devletlerden farklı olduğu iddiasını dört temel noktada desteklemek mümkündür. İlk olarak, ülke Koloni öncesi dönemden başlayarak Koloni sonrası dönemde de devam eden bir kurumsal devamlılık mevcuttur. İkincisi, Koloni öncesi dönemde Ruanda'daki monarşi yönetimi gelişmiş bir idari yapıya ve işçi hareketliliğini sağlayabilen özel kurumlara sahiptir. Üçüncüsü, Ruanda'da nüfus yoğunluğu yüksektir hatta Afrika kıtasının en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ülkesidir. Son olarak, ülkenin topografyası, üzerinde yaşayan insanları fazlasıyla göz önünde bulunur bir hale sokmakta ve saklanmak, gizlenmek veya göz önünde olmamak için imkân bırakmamaktadır. Ülkenin topografyasında ekili olmayan çok az alan mevcuttur ve topraklar genel olarak merdiven biçiminde veya dalgalı biçimde yokuşlar şeklindedir ve birbirinden haberdar olmanın kolay olduğu bir ekilme biçimi vardır.

Ruanda kültüründeki otoriter gelenek ve koloni öncesi dönemden de gelen otoriter ve merkezleşmiş devlet, yapısal olarak itaati mümkün kılmaktadır. İlginç biçimde Ruanda coğrafi şekilleri, tepelik ve basamak biçimli olması dolayısıyla, temel ekonomik aktivite olan tarımsal faaliyetler esnasında kişilerin göze-

1998, s. 243; S. Khan, *The Shallow Graves of Rwanda*, Londra ve New York, I. B. Tauris Publishers, 2001, s. 67; R. Andersen, "How Multilateral Development Assistance Triggered the Conflict in Rwanda", *Third World Quarterly*, Cilt 21, No. 3, 2000, s. 441-456.

³⁴ G. Prunier, *The Rwanda Crisis*, s. 245.

timine elverişli olduğu kadar, bu faaliyetler esnasında geliştirilen patron-yanaşma ilişkilerinin oluşturduğu gözetim mekanizmasına da çok elverişlidir. Coğrafi yapı, Foucault'nun, görülmeden gözetlemeye olanak verdiği mimari yapı olan "Panoptikon"a benzer biçimde gözetlemeye imkân vermektedir.³⁵

Yaklaşık olarak Ankara ili büyüklüğünde bir ülke olan Ruanda'nın yüzölçümü 26.338 kilometre kare olup arazinin yüzde 45.56'sı tarıma elverişlidir ve bu arazinin yaklaşık yüzde 10'una karşılık gelen bir kısmı da ulusal park olarak korunmaya alınmıştır.³⁶ Üstelik bu sınırlı arazide 9.907.509 olan nüfusun yüzde 90'ı tarımla uğraşmaktadır.³⁷ Arazinin büyük çoğunluğunun tepelik ve merdiven biçiminde oluşu ve herhangi bir aktiviteyle uğraşan herkesin birbirini görmesi, gözetlemesi ve denetlemesine imkân vermesi, çok sayıda kişinin sınırlı alanlarda bir arada çalışıyor olması ve ayrıca ekonomik faaliyetlere ilişkin toplumsal hiyerarşik bir yapının varlığı ve sıkı denetleme mekanizması, Ruanda'da hem yönetsel anlamda gözetlemeyi hem de gözetim anlamında gözetlemeyi mümkün kılmaktadır.

Gözetim anlamında gözetleme coğrafi ve ekonomik aktiviteler ile mümkün olurken, yönetsel anlamda gözetleme vatandaşlara yönelik kayıt sistemi ve yaşamın her detayına nüfuz eden idari birimlerin varlığı ile sağlanmaktadır. Hutu, Tutsi, Tva gibi net ırk kimliklerine ayrılmış ve kayıt altına alınmış bir toplum olması anlamıyla ve de idari birimlerin, aile birimine kadar doğrudan bilgi sahibi olabilmesi nedeniyle, yönetsel anlamıyla gözetleme Ruanda'da yerleşiktir. Gözetim, sürekli olan bir kayıt sisteminden destek almaktadır. Bu kayıt sistemleri ise koloni öncesi dönemde var olan ve koloni devletlerinin de bu yapıyı kullanarak daha merkezi bir idari yapı kurmaları ile mümkün olmuştur. Buna ek olarak, ülkedeki vergilendirme, üretimi denetleme, işgücü verimliliğini ve üretimi artırma mekanizmaları da mevcuttur. Bu mekanizmalar çoğunlukla gözetleme ve ardından uygunsuz davranışları cezalandırma tehdidi üzerine kuruludur. Ruanda toplumunun gündelik yaşamına tüm bu mekanizmalar toplamıyla nüfuz edilerek, emirlere itaate çok önem veren bir insan topluluğunun varlığı ve sürekliliği mümkün olmuştur.

³⁵ Panoptikon, Jeremy Bentham'ın planladığı, çevrede halka biçiminde bir yapı ve merkezde bir kule olan ve kuleden binanın tüm birimlerinin gözetlenebildiği ancak binadakilerin kuledekileri görmediği bir mimari yapıdır. Foucault bu planın hapisane, hastane, fabrika vb. gibi mimari yapılarda kullanılarak görülmeden gözetlemeye ve bir bilginin nesnesi olarak insanları disipline etmeye yarar biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Bkz. M. Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, çev. A. Sheridan, New York, Vintage Books, 1995, s. 195–228.

³⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html#Econ>.

³⁷ Ibid.

Soykırım Olayları

Ruanda'da yaşanan soykırım olaylarında Tutsi topluluğunu fiziksel olarak yok etmek kastıyla hareket edilmiş ve onların işbirlikçisi olarak görülen Hutular da öldürülmüştür. Ruanda'da işlenen suçlar ve bu suçların yönlendirilmesi, Hutu hâkimiyeti ve ayrıcalığını korumak ve rejimin devamlılığını sağlamak için ırkçı temelde bir şiddet eylemi niteliğindedir. Koloni yönetiminin ilk dönemlerinde Tutsi grubun ekonomik zenginlikten fazla pay almasından, siyasi ve askeri yönetim kademelerinde ayrıcalıklı tutulmasından, Hutu topluluğu rahatsızlık duymuştur. Hutu topluluğu harekete geçiren ise yönetimden ve güçten daha fazla pay isteyen Hutu idarecilerdir. Suçun motivasyonu siyasidir ve suçun işlenmesi emrini veren hükümet üyeleri, kaybetmeye başladıklarını düşündükleri ayrıcalıklarını ve gücü muhafaza etmek ve iktidarı paylaşmamak için bu tür bir şiddet eylemi içerisine girmiştir. Hutu kökenli liderler, ideolojik zemin olarak koloni yönetiminin yerleştirdiği ırk fikrini kullanarak, iktidardan daha fazla pay alan “diğer ırk” olarak tanımladıkları Tutsileri, sonsuza dek sorun olmayacak biçimde ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Tutsilerin toplumsal yaşamdaki üstünlüklerine son verip 1959 ile 1962 yılları arasında gerçekleşen ve Hutuların başa geçmesini sağlayan devrimi tamamlamak istemişlerdir. 1994 soykırımı, siyasi motivasyon ile hareket edilirken Hutu radikal kanadının kendilerini, tarih boyunca mağdur olmuş bir topluluk olarak yansıtır, uygulayacakları veya uygulatacakları şiddeti haklılaştırmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Ruanda soykırımında temel olarak, siyasi elitin siyasi istekleri ile hareket ederek işlenen bir suç mevcut olduğundan, yaşanan şiddet olaylarını, kendiliğinden meydana gelen ve kökeninde eski düşmanlıkların (*ancient hatreds*) yattığı, kabileler arası kontrol edilemeyen bir çatışma olarak değerlendiren görüşlere katılmak mümkün olmamaktadır.³⁸

Ruanda'da gelişmiş bir iletişim ağı mevcut değildir. Herhangi bir haberin yayılması ya kişiden kişiye aktarılarak ya da ülkede erişilebilir en yaygın teknolojik araç olan radyo aracılığıyla gerçekleşmektedir. Soykırım eylemleri öncesinde ve sırasında her zaman yönetimin halka ulaşma yollarından en önemlisi radyo yayınları olmuştur. Ucuz ve ülkedeki erişilebilirliği en kolay araçlardan biri olmasından dolayı radyoya sahip olma ve radyo yayınlarının takip edilme oranı çok yüksektir. Bu nedenlerle radyo, soykırım sırasında şiddet eylemlerinin gerçekleştirilmesini organize etmek üzere halkın mobilizasyonunu sağlayan bir araca dönüşmüştür. Daha önceleri oluşturulmuş olan ırk söylemi, soykırım eylemlerinin

³⁸ Eski çağlardan kalma düşmanlıkların günümüzdeki şiddetli uzlaşmazlıkların önemli bir sebebi olduğunu iddia eden bir görüş için bkz. R. D. Kaplan, *Balkan Ghosts: A Journey through History*, New York, St. Martin's Press, 1993.

hemen öncesinde ve sırasında radikalleştirilmiş, radyo yayınlarında radikal söylemler kullanılarak şiddet eylemleri başlatılmış ve yönlendirilmiştir.

2. Dünya Savaşı sırasında Nazi yönetiminin, “öteki” topluluk konumunda olan Yahudileri tüm sorunlar için günah keçisi ilan etmeleri ve Yahudiler için “parazit”, “haşere” gibi adlandırmalar kullanmalarına benzer bir söylem oluşturma Ruanda soykırımında da aynen mevcuttur. Devlet destekli Ruanda radyosu *Radio Milles Collines*, Tutsi nüfus için “hamamböceği”, “yarı-insan” gibi aşağılayıcı kullanımları içeren ve Tutsilerin tarihini yeniden kurgulayan yayınlar yapmıştır. Buna göre, “Tutsiler Etiyopya’dan gelen yabancı bir ırktır, yarı insan olan ve geceleri bir hayvan biçimine bürünen bu ırk, nehir yoluyla geldikleri yere geri gönderilmelidirler.”³⁹ Bunun yapabilmek için öncelikle onların etkisiz hale getirilmesi gerektiği aynı radyo yayınlarında dile getirilmiştir.⁴⁰ Tarımsal faaliyetler sırasında veya askerlerin bekledikleri tüm noktalarda radyo bulunmakta ve dinlenilmektedir. Soykırım eylemleri sırasında askerler, kontrol noktalarında radyo yayınının sesinin yakın köylerden de duyulacak biçimde yükseltilmesini de sağlamışlardır.⁴¹

Şiddet olaylarının başlamasından hemen önceki kışkırtıcı olay başkan Habyarimana’nın öldürülmesidir. Başkanın ölümünden sadece otuz dakika sonra yollara barikatlar kurulmuş ve bir saat içerisinde de öldürme eylemlerine başlanmıştır.⁴² Bu durum şiddet eylemleri için gerekli hazırlığın ve planın önceden yapıldığını kanıtlar niteliktedir. Yoldan geçen herkesin kimlikleri kontrol edilmiştir. Her bireyin kimliğinde Hutu, Tutsi veya Twa kimliklerinden hangisine ait olduğu Koloni yönetimleri döneminden itibaren yazmaktadır. Tutsi olanlar bu kontrol noktalarında öldürülmüş, diğerlerinin geçişine izin verilmiştir. Kontrol noktaları öldürme, yaralama, tecavüz ve kötü muamele noktaları halini gelmiştir.⁴³ Hatta bir süre sonra bu noktalara öldürülecek olanların listesi de verilmiştir. Soykırımın ilk iki günü içerisinde Hutu milis kuvvetlerinin tamamı Tutsi olarak tanımlanan herkesi gördükleri yerde öldürme yetkisini almışlardır.⁴⁴ Radyonun kışkırtıcı yayınlarında tüm Hutuların öldürme eylemlerine katılma çağrısı yapılmıştır. Yine aynı radyoda her 10 Hutu aile mensubundan bir kişi milis kuv-

³⁹ A. Destexhe, *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*, çev. A. Marschner, New York, New York University Press, 1995, s. 28.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ C. L. Kellow ve H. L. Steeves, “The Role of Radio in the Rwandan Genocide”, *Journal of Communication*, Cilt 48, No 3, Yaz 1998, s. 119.

⁴² J. Sarkin, “The Necessity of Establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda” *Human Rights Quarterly*, Cilt 21, No 3, 1999, s. 780.

⁴³ R. Jamieson, “Genocide and the Social Production of Immorality”, *Theoretical Criminology*, Cilt 3, No 2, 1999, s. 140.

⁴⁴ Sarkin, *The Necessity of Establishing a Truth*.

vetlerine çağırılmıştır. Buradaki amaç asker toplamak olduğu kadar bu kişilerin bireysel olarak tanıdıkları Tutsi komşularını göstermelerini sağlamak ve aynı kişileri Tutsileri koruma iddiası ile okul, kilise gibi mekânlarda toplanmalarına ikna etmek üzere kullanmak olmuştur. Tutsileri korumak ve gizlemek iddiasıyla bir arada topladıktan sonra da toplu halde öldürme eylemlerine girişilmiştir.⁴⁵ Din adamları ile köy ve kasabaların resmi yetkililerinin, yardım iddiası ile Tutsileri bir araya topladıktan sonra öldürülmelerini sağlamaları olayı sıklıkla yaşanmış ve olaydan sağ kalanlar tarafından da doğrulanmıştır.⁴⁶ Radyo yayınları Hutulara, Tutsi olan tüm aile bireylerini öldürmeleri gerektiği aksi takdirde kendilerinin öldürüleceği duyurusunu da yapmıştır. Hutu kökenliler kendi komşularını, eşlerini, meslektaşlarını öldürmüş, öğretmenler öğrencilerini, doktorlar hastalarını ölüme terk etmiştir.⁴⁷ Yaklaşık yüz gün içerisinde büyük çoğunluğu Tutsi olmak üzere bir milyona yakın Tutsi ve ılımlı Hutu öldürülmüştür.

Yollara kontrol noktalarının bu denli hızlı kurulup, bir o kadar hızlı öldürme eylemlerine başlanmasında en büyük katkıyı sağlayan *Radio Milles Collines* olmuştur. Nitekim barikatların kurulması, öldürmelerin başlanması gerekliliğini halka duyuran bu radyodur. Ruanda toplumundaki emre itaat, herkesin birbiri üzerinde gözetleme gücüne sahip olması ve toplumun tüm tabakalarında mevcut olan hiyerarşi halkın radyo yayınları doğrultusunda hareket etmesinde en büyük etkidir. Radyo yayınlarında kullanılan söylem gayet açık, hedefe yönelik ve kışkırtıcıdır. Bu söylemler sırasında Hutulara oranla sosyal konumları daha iyi olan Tutsilerin malları, toprakları ve kadınları da vaat edilmiştir.⁴⁸ Öldürülen Tutsilerin mallarına el konulması ve Tutsi kadınlara tecavüz edilmesinin Tutsilerin Ruanda'daki üstünlüklerini aşağılayacak ve sona erdirecek bir faaliyet olacağı açık biçimde ifade edilmiştir. Radyo yayınlarında Hutuları tahrik eden ve Tutsileri aşağılayan “mezarların sadece yarısı dolu”⁴⁹, “ülke tüm Tutsilerden temizlenmelidir”⁵⁰, “Tutsi çocuklar öldürülmelidir”⁵¹, “hoşgörüyü göstermeyin ve işinizi yarım bırakmayın”⁵², “Tutsiler sizin ölmenize izin vermeyeceğiz, sizi biz öldüreceğiz”⁵³ gibi ifadelerle yer verilmiştir. Radyoda kullanılan dil ve yönetenle-

⁴⁵ N. Kressel, *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror*, New York, Plenum Press, 1996, s. 88.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Gourevitch, *We Wish To Inform You*.

⁴⁸ Ibid., s. 115.

⁴⁹ A. De Wall, “Genocide in Rwanda”, *Anthropology Today*, Cilt 10, No 3, 1994, s. 1–3.

⁵⁰ Destexhe, *Rwanda and Genocide*, s. 32.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ J. F. Metz, “Rwandan Genocide and International Law of Radio Jamming”, *American Journal of International Law*, Cilt 91, Ekim 1997, s. 628–651.

rin oluşturduğu söylem, şeytanlaştırılan ve ötekileştirilen bir grup yaratmış ve oluşturulan söylem öldürme eylemlerini motive eden başlıca etken olmuştur.

Ruanda'daki trajedi, işlevselci yaklaşımlarda olduğu gibi araçsal akılla (*instrumental rationality*) ya da düşman grupların güç, iktidar ve üstünlük sağlamak için giriştiği mücadele olarak gösteren açıklamalarla anlaşılmaya çalışılabilir. Ancak bu trajediyi anlamak için kültürel davranış modellerine bakmak gerekmektedir. Hutu kökenli bir bireyde kişisel varlığına ve devletin kozmik bütünlüğüne yönelik bir tehdit algılaması ile şekillenmiş bir mantık örgüsü olan kültürel bir davranış modeli mevcuttur.⁵⁴ Bu davranış kalıbı şiddetin ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir. Kitlesel bir arındırma ritüeline benzeyen soykırım eylemleri sırasındaki öldürmelerde “kutsal” kurbanlar Tutsilerdir. Ruanda kültüründeki bu yaklaşım, beden siyasetini (*body politics*) doğrudan insan bedeni ile benzeşme ilişkisi (*anological relation*) içine yerleştirmektedir.⁵⁵ Bu nedenle ritüalistik bir arındırma niteliği taşıyan şiddet eylemleri “engel varlıklar” olan Tutsileri, tüm sorunların önündeki sembolik bir engel ve tehdit olarak görerek, bedenlerini ortadan kaldırma biçimine dönüşmüştür. Tüm sosyal sistemler ritüeller dizisi içerir ve bu ritüeller sosyal ve siyasi düzenin değerlerini taşır.⁵⁶ Ritüeller izleyeni ve ritüeli gerçekleştireni birbirine bağlayan fiillerdir. Aynı zamanda ritüeller, bedeni sembolik bir araç haline getirerek beden siyaseti üzerinde de çalışır.⁵⁷ İnsanların sosyal yaşamda nasıl düşünmesi gerektiğine işaret eder ve yapısallaştırır.⁵⁸ Weitz'in de belirttiği gibi, 20. yüzyılda ritüellerin yapısı ritüellere katılan insan sayısının artmasıyla ve artan nüfusa ulaşmayı sağlayacak teknolojinin gelişmesiyle değişim göstermiştir.⁵⁹ Öldürme eylemi de diğer şiddet eylemleri ve ritüeller gibi, hatta modern öncesi dönemlerdeki gibi, kurban etmek anlamıyla temsili olabilir. Ancak, soykırım eyleminde temsili enlem ve eylem, binlerce insana, öldürülen, öldüren, öldürmeye teşvik eden vb. biçimiyle taşınmış olur.⁶⁰

⁵⁴ C. C. Taylor, “The Cultural Face of Terror in the Rwandan Genocide of 1994”, A. L. Hinton, (der), *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, Berkeley, University of California Press, 2002, s. 139.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ritüeller üzerine klasikleşmiş ve geniş bir çalışma için bkz. V. Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, New York, Cornell University Press, 1967 ve V. Turner, *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*, New York, Cornell University Press, 1975.

⁵⁷ M. Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*, Londra, Routledge, 1966, s. 129.

⁵⁸ S. F. Moore ve B. G. Myerhoff, “Secular Ritual: Forms and Meanings”, S. F. Moore ve B. G. Myerhoff (der), *Secular Ritual*, Amsterdam, Royal Van Gorcum, 1977, s. 4.

⁵⁹ E. D. Weitz, “The Modernity of Genocides”, Gellately ve Kiernan, (der), *The Specter of Genocide* s. 63.

⁶⁰ Ibid., s. 63-64.

Ruanda'daki şiddet olayları, semboller, ritüeller ve Ruanda kültüründeki yerleri ile daha anlaşılabilir bir hal almaktadır. Birçok Ruandalı için, zıtlıkların, türdeşliklerin ve benzeşmelerin mantıksal dayanağı anlamına gelen “üretici düzenlemeler” (*generative schemes*), pratik, gündelik bedensel temsilleştirmeler üzerine kuruludur.⁶¹ Bu “üretici düzenlemeler” erken sosyalleşme döneminde içselleştirildiği için Bourdieu'nun tabiriyle, bilinçsiz ve neredeyse “söylemeden yapılan” bir niteliğe bürünmüştür.⁶² Ruanda'da şiddet eylemleri sırasında görülen sembolizm aslında koloni dönemi öncesi kurulmuş olan, merkezi ve hiyerarşik yapısı güçlü Ruanda Krallığı zamanına dayanmaktadır. Öldürülenlerin cesetlerinin nehre atılması, hadım etme, kazığa oturtma gibi doğrudan insan bedenini ve yeni nesillerinin son bulmasını sağlamak üzere yapılan eylemlerin tamamına Ruanda'nın koloni öncesi ve erken koloni dönemlerinde de rastlanmaktadır. Söz konusu olan ise Ruanda'nın eski kültürel geleneklerinin 1994 yılında mekanik olarak tekrarlanıp tekrarlanmadığı değil, tamamen günümüz koşullarında ve modern söylemlerle sembolleştirmelerin yeniden üretilmeleridir. Soykırım eylemleri sırasında ve öncesinde Hutu milliyetçi söyleminde, insan biyolojisine odaklanmış eylemlerde, zorunluluklarda ve ırkçı hareketlerde modern kurguları rahatlıkla gözleme imkânı vardır.⁶³ Ruanda'daki soykırımda, suçun modern niteliğini açıklayan yaklaşımlardan biri “beden imgelemi” (*corporeal imaginary*) olmuştur.⁶⁴ İnsan bedeni üzerine takıntılı ölçüde odaklanma bu yaklaşımın bir özelliğidir. Hem soykırım sırasında hem koloni dönemi kimlikleştirmelerde kullanılan kan, soy, fenotipler ve vücut biçimleri (kafanın şekli, kolların ve bacakların uzunluğu, saç, dudak biçimleri) modern dünyanın ırklaştırılmış bedensel takıntılarıdır. Nitekim soykırım eylemleri sırasında Tutsilerin, Hutulara oranla uzun boylu, daha dar burunlu ve açık siyah tenli gibi, bedensel özellikler ile tanımlanarak hedef haline getirildiğine tanık olunmuştur.

Sonuç

Ruanda, topraklarında yaklaşık bir milyon insanın ölmesi ile sonuçlanan soykırım trajedisi yaşamış bir ülkedir. Yazıda, modern devletin ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerine sahip olunmadan soykırım gibi modern söylemlerle tanımlanmış, ırk temelinde sınıflandırılmış insan gruplarına yönelik bir şiddet eylemi mümkün olmayacağı tezinin Ruanda örneğinde açıklanabildiği gösteril-

⁶¹ Ibid.

⁶² P. Bourdieu, *The Logic of Practice*, Stanford, Stanford University Press, 1990, s. 67–79.

⁶³ Taylor, *The Cultural Face of Terror*, s. 137–178.

⁶⁴ N. Scheper Hughes, “Coming to Our Senses: Anthropology and Genocide”, Hinton, *Annihilating Difference*, s. 367–368.

meye çalışılmıştır. Ruanda'nın geri kalmış görüntüsü ve soykırım eylemlerinde öldürmek için kullanılan araçların ilkel tarım aletlerini de içeriyor olması, burada 1994'te gerçekleşen soykırımın aslında, kabileler arası eski çağlardan kalma nefretlerin bir sonucu olduğu fikri yanlışlanmış olmaktadır.

Ruanda klasik anlamıyla devlet olma özelliğine sahip ancak asker ve polis gücü, ekonomisi, toplumsal ve kültürel yapısı gibi açılardan bakıldığında modern devleti tanımlayan özelliklerden hiçbirine sahip olmayan bir ülkedir. Avrupa devletlerinin modern devlet olma süreçlerini açıklamak için kullanılan kavramsal çerçevelerin hiçbirisi Ruanda örneğine uymamaktadır. Fakat şiddet tekelini elinde bulundurma, emir verme ve itaati sağlama, gözetleme, sınıflandırma ve halkı kayıt altına alma, söylem oluşturabilme yönlerinden bakıldığında modern devletin sahip olduğu yönetim araçlarına sahiptir. Bunu, kendisine koloni devletlerinden miras kalan sınıflandırma, kayıt altına alma gibi yöntemlerle, koloni dönemi öncesinde de var olan itaate büyük önem veren kültürel yapı, coğrafi temele dayalı hiyerarşik gözetleme yöntemleriyle birleştirebilmiştir. Batıda gelişen, dünyaya yayılan ve koloni yönetimlerinde Ruanda'da egemen ideoloji haline gelen ırk temelinde düşünüş ve devletin kontrol gücünün, gözetim kapasitesinin artması Ruanda örneğini açıklayıcı en önemli iki etmen olmuştur. Bu sayede, ancak modern devletlerde rastlanabilen bir özellik olan devletin gündelik yaşama güçlü biçimde nüfuz etmesi özelliğine sahip olmuştur.

Sonuç olarak Ruanda, modern olmayan görüntüsü ve kurumlarıyla fakat modern devletin sahip olabildiği yönetim tekniklerine sahip olması sebebiyle tam da modern sayılan bir şiddet türünün ortaya çıktığı bir mekân olmuştur. Şiddet eylemlerine karışanların yargılanması amacıyla Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuş ve soykırım eylemlerine karışanlar yargılanmaya ve cezalandırılmaya başlanmıştır. Soykırım olaylarının üzerinden yaklaşık on dört yıl geçmiş olmasına rağmen davaların bir kısmı halen devam etmektedir.

Kaynakça

- Andersen, R., "How Multilateral Development Assistance Triggered the Conflict in Rwanda", *Third World Quarterly*, Cilt 21, No. 3, 2000.
- Başak, C., *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Ankara, Turhan Kitabevi Basım Yayın, 2003.
- Bauman, Z., *Modernity and the Holocaust*, Cambridge: Polity Press, 1989.
- Berkeley, B., *The Graves Are Not Yet Full: Race, Tribe and Power in the Heart of Africa*, New York: Basic Books, 2001.
- Boot, M., *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court*, Antwerpen, Oxford, New York, Intersentia, 2002.
- Bourdieu, P., *The Logic of Practice*, Stanford: Stanford University Press, 1990.
- Bowen, J. R., "The Myth of Global Ethnic Conflict", A. L. Hinton, (der), *Genocide: An Anthropological Reader*, Massachusetts: Blackwell Publishers, 2002.
- Destexhe, A., *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*, (çev.), A. Marschner, New York, New York University Press, 1995.
- De Wall, A., "Genocide in Rwanda", *Anthropology Today*, Cilt 10, No 3, 1994.
- Douglas, M., *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*, Londra, Routledge, 1966.
- Fein, H., "Genocide: A Sociological Perspective", A. L. Hinton, (der.), *Genocide: An Anthropological Reader*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 2002.
- Forges, A. D., *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, New York, Human Rights Watch, 1999.
- Foucault, M., *Discipline and Punish The Birth of the Prison*, (çev.), A. Sheridan , New York, Vintage Books, 1995.
- Gellately, R. ve Kiernan, B. (der), *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Glenny, M., *The Fall of Yugoslavia*, New York, Penguin, 1992.
- Gourevitch, P., *We Wish To Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families*, New York, Picador, 1998.
- Hinton, A. L., (der), *Genocide: An Anthropological Reader*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 2002.
- Hughes, N. S., "Coming to Our Senses: Anthropology and Genocide", A. L. Hinton, (der), *Genocide: An Anthropological Reader*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 2002.
- International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor v. Kambanda', Case No. ICTR 97-23-5-T.

International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Prosecutor v. Jean Paul Akayesu', Case No. ICTR-96-4-T.

Jamieson, R., "Genocide and the Social Production of Immorality", *Theoretical Criminology*, Cilt 3, No, 2, 1999.

Kaplan, R. D., *Balkan Ghosts: A Journey through History*, New York: St. Martin's Press, 1993.

Kellow, C. L. ve Steeves, H. L., "The Role of Radio in the Rwandan Genocide", *Journal of Communication*, Cilt 48, No 3, Yaz 1998.

Khan, S., *The Shallow Graves of Rwanda*, Londra ve New York, I. B. Tauris Publishers, 2001.

Kressel, N., *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror*, New York: Plenum Press, 1996.

Lemkin, R., *Axis Rule in Occupied Europe, Laws of Occupation: Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, 1944.

Lie, J., *Modern Peoplehood*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2004.

Mann, M., *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Melvern, L., *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Londra, Zed Books, 2000.

Metzl, J. F., "Rwandan Genocide and International Law of Radio Jamming", *American Journal of International Law*, Cilt 91, Ekim 1997.

Moore, S. F. & Myerhoff, B. G., 'Secular Ritual: Forms and Meanings', Moore ve Myerhoff, (der.), *Secular Ritual*, Amsterdam, Royal Van Gorcum, 1977.

Newbury, C., "Rwanda: Recent Debates over Governance and Rural Development", G. Hyden ve M. Brattons, (der), *Governance and Politics in Africa*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1992.

Prunier, G., *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, New York: Columbia University Press, 1995.

Sarkin, J., "The Necessity of Establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda", *Human Rights Quarterly*, Cilt 21, No 3, 1999.

Schabas, W. A., *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Scherrer, C., *Genocide and Crisis in Central Africa: Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War*, Westport: Praeger Publishers, 2002.

Taylor, C. C., "The Cultural Face of Terror in the Rwandan Genocide of 1994", A. L. Hinton, (der), *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, Berkeley, University of California Press, 2002.

Turner, V., *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, New York, Cornell University Press, 1967.

Turner, V., *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*, New York, Cornell University Press, 1975.

United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm.

Weitz, E. D., *A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation*, Princeton ve Oxford, Princeton University Press, 2003.

Weitz, E. D., "The Modernity of Genocides: War, Race, and Revolution in the Twentieth Century", R. Gellately ve B. Kiernan, (der), *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

World Bank, *Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth*, Report No. 12465-RW, May 16, 1994.

Summary

Rwanda as a small African country faced with a tragedy, which resulted in nearly one million deaths. Such a systematic violence called as genocide and academic literature is full of explaining Rwandan genocide with different methods. There are functional, economic, cultural and political approaches to understand why and how such a systematic, organized and intentfull violence that is genocide happened in Rwanda. However, genocide could be understood with an approach that scrutinizes the common point of all methods. The most important common point is that genocide could not come about without the ideological, bureaucratic power of a modern state with its sanctions and modern discourses on identities and modern classifications such as race in Rwanda. Therefore, the Rwandan genocide should not be viewed as the result of ancient hatreds. Such a crime could only be realized with a state that hold modern discourses, government practices, and who would control the power.

In the framework of the above thesis, modern state, modern classification that is race biopower and surveillance techniques of modern state are examined throughout the study. As a colonized state, it is hard to explain Rwandan case with the concept of modern state and with modern theories. Rwanda is a state under the international law and recognized by international community and within its defined borders with police force and government. However, both qualitatively and quantitatively, its, military, police force, economy, societal and cultural structure do not have modern characteristics. Besides, modern concepts and theoretical frameworks do not match with Rwandan case. However, Rwanda has modern state characteristics in terms of monopoly of use of violence, giving orders and providing obedience of its people, surveillance, classification and registration of its people, and keeping discourses. Classification, surveillance, registration are heritages from colonizer states to the Rwandans. Moreover, Rwandan culture that gives great importance to obedience and Rwandan geography that is so suitable to surveillance become additional factors to those heritages. All of them provided Rwanda for preserving some characteristics of a modern state. In that sense, Rwandan governments could influence to daily life of the people even to the smallest details of anyone. With a nonmodern picture but with modern techniques of governing Rwanda was a place that genocidal killings occurred and is a place of a breaking case for modern theories. As a result, from 1994 onwards, it is a place of international criminal justice to judge all the violence in Rwandan genocide.